

AHMET MİTHAT'IN FELATUN BEY İLE RAKIM EFENDİ ADLI ROMANINA OTOBİYOGRAFİK BİR YAKLAŞIM

ÖZET

Otobiyografi, insanın kendi hayatının kendisi tarafından anlatılmasıdır. Kendi hayatını anlatan insan, kendi ben'ine doğru yol alır. Bu nedenle otobiyografilere “ben anlatısı” da denir. Otobiyografi, roman türünün tekniklerini kullandığında ortaya çıkan ürüne otobiyografik roman denir. Böylece gerçek bir kişinin yaşam öyküsü, kurmaca bir anlatıya dönüşür. Bir roman yazarı, anlatısını oluştururken sürekli, açık veya gizli kendinden bir şeyler ilave eder. Bu da roman ile otobiyografi arasında, daha çok otobiyografiden romana doğru ilerleyen bir akışın olduğunu gösterir.

Ahmet Mithat'ın *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanı, yazarın hayatıyla ilgili ayrıntılara yer vermektedir. Roman kahramanlarından Rakım Efendi ile yazar Ahmet Mithat arasında bazı benzerliklerin olması, romanda yazarın yaşamından kesitlerin bulunması, onun duygu ve düşüncelerine yer verilmesi *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanın otobiyografik açıdan ele alınabileceğini gösterir. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın giriş bölümünde otobiyografi ile otobiyografik romanın Türk edebiyatındaki genel durumu hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde ise Ahmet Mithat'ın *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanındaki otobiyografik açılımlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Otobiyografi, Roman, Ahmet Mithat, Felatun Bey ile Rakım Efendi.

AN AUTOBIOGRAPHICAL APPROACH TO AHMET MİTHAT'S NOVEL FELATUN BEY and RAKIM EFENDİ

ABSTRACT

Autobiography is the narration of one's own life by himself/herself. A man who tells his own life heads towards his own self. Therefore, autobiographies are also called as “self-narrative”. When autobiography uses the techniques of novel genre, the output is an autobiographical novel. Thus, life story of a real person becomes a fictional narrative. An author constantly, openly or secretly add something from himself/herself when creating a narrative. It demonstrates that there is a flow between novel and autobiography which is mostly from autobiography to novel.

Ahmet Mithat's novel *Felatun Bey ile Rakım Efendi* provide details about the author's life. The novel *Felatun Bey ile Rakım Efendi* can be viewed from an autobiographical perspective since one of the main characters Rakım Efendi and the author Ahmet Mithat share a number of similarities, and the novel contains sequences from the author's life, his feeling and thoughts. In the introduction of this study, there is a general evaluation of autobiography and autobiographical novel in Turkish literature. In the second chapter, the autobiographical openings in Ahmet Mithat's novel *Felatun Bey ile Rakım Efendi* are discussed.

Key Words: Autobiography, Novel, Ahmet Mithat, Felatun Bey ile Rakım Efendi.

1. GİRİŞ

Otobiyografi, en genel tanımıyla bir insanın kendi hayatının yine kendisi tarafından anlatılması ya da yazılmasıdır. Otobiyografilerde yazar, hayatını anlatırken bulunduğu yerden geçmişine doğru uzun bir yolculuğa çıkar. Nesnellik, dürüstlük, samimiyet gibi ilkeler etrafında kendi ben'inin derinliğine uzanır. Yazar, kendini, kendi hayatını anlattığı için bu türe “ben anlatısı” da denir. Bu anlatıda anlatıyı kaleme alan da anlatıyı dile getiren de anlatının merkezindeki kişi de aynı olmalıdır. Eğer kişi, hayat hikâyesini kurmaca yoluyla anlatıyor ve romanın kurgusal tekniklerinden faydalaniyorsa otobiyografik roman yazmış olur. Bu durumda yazar, kendi hayatının ya tamamını ya da bir kısmını kurgusal bir düzlemde anlatır ve roman türünün tekniklerinden faydalanır. Böylece hem yaşanmış bir hayat öyküsü hem de kurmaca bir ürün ortaya konur. Roman ile otobiyografi arasında daima otobiyografiden romana yansıyan bir bilginin, felsefenin ve hikâyenin olduğunu söyleyen Narlı, anlatılan her hikâyenin “*anlatısal bir ben*” (Narlı, 2009, s. 908) olduğuna dikkat çeker. Narlı'nın bu söyleminden hareketle,

yazılan her romanda yazarın hayatından izler bulunduğunu, yazarın ben'inin gizli bir biçimde romana yansıdığını söylemek mümkündür.

Türk edebiyatına ilk defa Tanzimat Edebiyatı Dönemi'nde giren ve ilk örneklerini tercüme yoluyla veren Türk romanı, uzunca yıllar içerik, üslup ve teknik bakımından Batı romanından farklı olmuştur. Tanpınar (1977)'a göre bu farklılığın en önemli nedeni psikolojik derinliğin olmayışıdır. Batı romanında psikolojik derinlik; içe doğru bakış, insanı kendi bütünlüğü içinde ele alma, kendi kendini yoklama, derinleştirme gibi unsurlar vasıtasıyla ortaya konur. Söz konusu bu unsurlar, aynı zamanda otobiyografik benliği tanıma imkânı sunar. Bir çeşit "ben anlatısı" olan otobiyografilerin kurgusallaştırılması ile ortaya çıkan otobiyografik romanlara Türk edebiyatında uzunca yıllar rastlanmaması, Tanpınar'ın büyük bir eksiklik olarak gördüğü "psikolojik tecessüs"ün olmayışına bağlanabilir. Müslüman Şark'ın psikolojik tecessüsü çok az tanıdığına dikkat çeken Tanpınar şöyle devam eder: "*Bazı umumi fikirlerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az meşgul etmiştir. Kendisini metodik şekilde derinleştirmeye çalışanlar bulunsa bile, bu bir kültür için umumi bir terbiye mahiyetini alacak şekle girmemiştir*" (Tanpınar, 1977, s. 58). Dolayısıyla belli bir olay etrafında kurgulanan Türk romanının, insanı psikolojik derinliği içinde ele alması, benliğin bir anlatımı şeklinde tezahür etmesi için öncelikle ana malzemesi olan insanı tanıması gerekiyordu. Bunun, romanın ilk örneklerinin denenmeye başlandığı Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmesi pek de mümkün değildi. O yüzden Ahmet Mithat ile birlikte diğer bütün Tanzimat romancıları, malzemelerini toplumdan ve yaşanan hayattan çıkarmak durumunda kalmışlardır.

Bir Tanzimat romanı olan *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875)'yi, psikolojik derinliğe sahip, yazarın kendi ben'ini anlattığı otobiyografik bir romandan ziyade, bir dönemin tanıklığı içinde yazarın kendi bakış açısına göre kurguladığı bir roman olarak okumak gerekir. Söz konusu romanda Ahmet Mithat'ın hayatına dair açık bir bilgi bulunmasa da yaşamıyla ilişkilendirilebilecek detayların olduğu gözlenir. Bu durumda *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'ye, yazar-kahraman-anlatıcı arasındaki özdeşlik ilkesi açısından bakmak yerine, yazarın yaşamından romana yansıyan bir hikâyeye nazarıyla bakmak daha doğru olacaktır. Bazı romanlar vardır ki yazarın hayatından açıkça bahsetmemiş olmasına rağmen, o yılların yazarı bıraktığı izleri, yazarın edindiği izlenimleri bir dönemin benlik arayışı içinde anlatır. Narlı (2009), suçları, masumlukları, tutkuları, sıradanlıkları, korkuları ile çağının imgelerini taşıyan Dostoyevski'nin insanların, ruhsal bağlamda bizi Dostoyevski'ye götürdüğünü söyler. Benzer şekilde çalışkanlığı, müşfikliği, efendiliği, görgüsüzlüğü, mirasyediliği, özentiliği ile döneminin insanlarını anlatan Ahmet Mithat'ın kahramanları da Ahmet Mithat'ın duygu ve düşünce dünyasından yansıyan, gözlemlerinin ürünü olan kişiler oluvermektedir. Burada öne çıkan, biyografisine dair açıkça bir bilginin verilmediği, sadece sezdirildiği romanda yazarın hayatının değil, onun yaşadığı dönemin kendinde bıraktığı izlenimlerinin anlatılmasıdır. Ahmet Mithat, medeniyet değiştiren bir toplumun hikâyesini yazmıştır. Bunu da kendi tanıklığını ortaya koyarak yapmıştır.

Romanlarının konusunu toplumdan ve yaşadığı hayattan alan Ahmet Mithat'a göre, romancının duygu ve düşüncesine istikamet veren unsurlar da bunlardır. Gözlerini topluma ve hayata çeviren yazar, orada gördüklerini kendi hayal dünyasına göre şekillendirir. Kendi bakış açısına göre kurduğu roman dünyasının kişilerini de yine kendinden yola çıkarak romanına yerleştirir. Ahmet Mithat'ın, kahramanlarına şekil verirken iki yol takip ettiğini söyleyen Yılmaz (1990), birinci yolun yazarın kendisini olduğu gibi tasvir etmek, ikinci yolun ise kendisini bazen değiştirerek ve farklı kılıklara sokarak şekillendirmek olduğunu belirtir. Her iki durumda da modelin yazarın kendisi olduğu görülür. Ahmet Mithat'ın, bizzat bildiği ve yakından tanıdığı kişilerin hayat hikâyelerini yazarken aynı zamanda romanlarına otobiyografik bir açılım sağladığı söylenebilir. Tuncer (1996)'in de belirttiği üzere, yazarın romanlarında bazen kendisinin, bazen bir dostunun olması; konularını daima ya kendi başından ya da bir dostunun, tanıdığının başından geçen olaylardan çıkarması, malzemesi gerçek hayatın içinden alınmış romanlar yazmasını sağlamıştır.

Ahmet Mithat'ın eserlerine giden yolun yazarın hayatından geçtiğini söyleyen Tanpınar (2001), onun hayatıyla eserleri arasında sıkı bir bağ olduğunu belirtir. Gerçekten de *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'nin, yazarın hayatından izler taşıdığı, onun duygu ve düşüncelerini kısmen yansıttığı görülür. Bu nedenle romanın, yazarın hayatıyla en çok da duygu ve düşünceleriyle örtüşmesi *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'yi otobiyografik okumaya elverişli bir hale getirir. Bu durumda *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, Ahmet Mithat'ın gerçek hayatının kurgusal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Romanda yazarın yaşadığı

dönem ile birlikte Doğu-Batı mukayesesi, Batılılaşma/modernleşme, aile, kadın, aşk, hürriyet, çalışma gibi konular yazarın gerçek hayattaki bakış açısına uygun bir şekilde kaleme alınmıştır.

2. FELATUN BEY İLE RAKIM EFENDİ ROMANINDA OTOBİYOGRAFİK AÇILIMLAR

Felatun Bey ile Rakım Efendi romanının ana izleklerinden olan yanlış Batılılaşmanın romana otobiyografik açılım sağlayan önemli unsurlardan olduğu söylenebilir. Buradaki otobiyografik açılım, yazarın o devir içinde benimsenmeye başlanan yanlış bir düşünceyi söze dökmesi, bu konudaki düşüncelerini dile getirmesi şeklinde ele alınabilir. Bu konu üzerinde özellikle duran, Batılılaşmanın yanlış anlaşıldığını gösterme gayretinde bulunan Ahmet Mithat, romanını birbirinin karşıtı olan iki tip üzerinden kurgular. Batılılaşmanın *hangi yoldan ve ne şekilde* olması gerektiği hususunda kafa yoran yazar, “*Batı medeniyetinin görünüşlerine kapılan yarım aydınlara karşı, bu medeniyetin esaslarını doğru kavrayan ve milli benliği koruyabilecek olan genç aydınları savunur.*” (Akyüz, 1995, s. 74). O, Batılılaşmanın teknik yönden ve belli başlı kurumların modernleşmesi ekseninden olması gerektiğini düşünür. Batının ilim ve tekniğinin alınmasını ancak milli varlığımızın, değerlerimizin, inançlarımızın korunmasını, bu konuda Osmanlı medeniyeti dairesinde kalınmasını telkin eder. Aksi takdirde yanlış bir yola sapmanın kaçınılmaz olabileceğini ileri sürer. Bunu romanında, Batı’yu temsil eden Felatun Bey ile Doğu’yu temsil eden Rakım Efendi’yi karşılaştırmak suretiyle ortaya koyar. Yazar bu mukayesesini “*Doğu medeniyetinin ahlak ve geleneklerine bağlı, Batı kültürünü benimsemiş müspet tiplerle, milli örf ve adetlerimize ilgisiz, Batı’nın sadece serbest ve rahat yaşama tarzını benimsemiş menfi tipler arasındaki çatışma.*” (Okay, 1989, s. 102) izleğine dayanarak yapar. Batı ve Doğu, yazarın romanında “alafranga” ve “alaturka” şeklinde tanımlanırken Batılılaşmak, işin alafranga ve Doğulu olmak da alaturka cephesini oluşturur ve bu iki cephe sürekli çatışma halinde verilir. Yazar, alafrangayı temsil eden Felatun Bey’i Batılılaşmanın şekli ve sathi kısmında kalmış bir tip olarak karşımıza çıkarır. Babasından kalan mirası düşünceye harcayan Felatun Bey doğru dürüst işe gitmez, “*ayda en az yirmi bin kuruş geliri*” (s.19) olan bu şahsın çalışmaktan ziyade yapacak daha önemli işleri vardır: gezmek, ahbablarıyla gevezelik etmek, alafranga muhitlerde eğlenmek, sabahladığı gecelerin ertesinde akşama kadar uyuyup günün yorgunluğunu atmak gibi. Felatun Bey’in yeni yayınlara ilgisi büyüktür. Alafrangada bir adamın isminin ilk harfi ya da harflerinin kitaba konması âdeti olduğundan Felatun Bey de bu alafranga modaya uymak için nerede bir kitap basılsa onu alafranga olarak ciltlettirip arkasına da altın yıldız ile A ve P –A asıl adındaki Ahmet’in P de Felatun’un Fransızcası olan P’nin ilk harfleridir-harflerini bastırır. Felatun Bey’in alafranga özentisi onun tavır ve davranışlarında da kendisini belli eder. Alafrangalıkta herkese tevazu göstermeyi, herkesin yüzüne gülmeyi mecburiyet addeden Felatun Bey’in kılık kıyafeti de tam bir Batı özentisi şeklindedir. Her gün yeni bir kıyafet giymeyi ve modayı yakından takip etmeyi alafrangalığın bir gereği olarak gören Felatun Bey, elinde yüzlerce moda broşürüyle dolaşır ve o resimdeki elbiselere benzerini diktirene kadar uğraşır. Buna karşılık alaturkayı temsil eden Rakım Efendi’yi yazar, çalışkanlığı, bilgisi ve eğitimiyle Batılılaşmanın Osmanlı cephesindeki asli kısmını teşkil eden bir övgüyle sunar. Ancak burada dikkat çekici bir nokta vardır. Naci’ye göre Ahmet Mithat, Rakım Efendi’yi “*gerçekten alafranga*” olarak nitelemektedir. Ahmet Mithat’ın alafrangalığa karşı olmadığını söyleyen Naci, yazarın Rakım Efendi karakteriyle bunu ispat ettiğinin, dolayısıyla Rakım Efendi’nin Ahmet Mithat’ın “*özlediği, bunun için de idealize ettiği Osmanlı efendisi örneği*” olduğunun altını çizer (Naci, 1990, s. 35).

Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında, Ahmet Mithat’ın biyografisine dair açıkça bilgiler bulunmasa da bazı ifadelerin okuyucuyu yazara götürdüğü söylenebilir. Nitekim “*iki farklı tipin birbirleriyle mukayese edilerek anlatıldığı, yanlış Batılılaşmanın, geleneğin ne anlam ifade etmesi gerektiğinin Felatun ve Râkım ekseninde ele alındığı bu romanın kahramanlarından Râkım(ın), yaşam biçimi ve hayat felsefesi bakımından*” (Yeşilyurt, 2003, s. 270) romanın yazarıyla benzer olduğu düşünülmüş ve çoğu araştırmacı tarafından Râkım’ın Ahmet Mithat olduğu ileri sürülmüştür. Dolayısıyla Rakım Efendi’yi anlamak, biraz da Ahmet Mithat’ı anlamak; Ahmet Mithat’ı bilmek biraz da Rakım Efendi’yi bilmek demektir. Romanın otobiyografik yönüne dikkat çeken Okay da olumlu bir tip olarak sunulan Rakım Efendi’nin yazarın kendisi olduğunu ileri sürer:

“*Rakım da yazarının romanı yazdığı yaşadığı, hatta aynı semtte (Tophane) doğup büyümüşlerdir. Kadınlar, özellikle de yabancı kadınlar onun kültürüne ve ağır başlılığına hayrandırlar ve ona âşık*

olurlar. Konuşmalarında İslam, Osmanlı, Türk örf ve adetlerinin savunmasını üzerine alır, tavır ve hareketlerinde de bunları temsil eder.” (Okay, 1995: 303).

Okay gibi Naci (1990) de Rakım Efendi'nin yetişme tarzı ve daha bazı özellikleri bakımından Ahmet Mithat'a çok benzediğini söyler. Benzer şekilde Tuncer de Rakım Efendi'nin Ahmet Mithat olabileceği ihtimalinin kuvvetli olduğunu söyler ve yazarın yakınlarının anlattıklarına göre Ahmet Mithat Efendi'yi şöyle tanıtır: “Zeki, çalışkan ve girişkendir. Şahsi gayreti ve teşebbüs gücüyle örnek teşkil eder. Yorulmak bilmez, yaratıcı, irade ve enerji kaynağı bir insandır. Müşfik ve zariftir. İyi yürekli ve merhametlidir; fukara babası olarak bilinir. (...) Nefsine itimadı büyüktür. Darılmayan bir mizacı vardır.” (Tuncer, 1996, s. 266). Rakım Efendi'ye bakıldığında onun da aşağı yukarı bu özelliklere sahip olduğu görülür. O kadar çalışkan ve girişkendir ki yazar onun için “iş makinesi” (s. 34) tanımlamasında bulunur. O kadar müşfik ve zariftir ki esiri Canan'a esir olduğunu asla hissettirmez, hatta sonradan onunla evlenir. Nefsine o kadar hâkimdir ki cariyesi ile aynı çatı altında yaşıyor olmasına rağmen ona uzunca bir süre elini bile sürmez hatta onu neredeyse kardeşi gibi görür. Gayrimüslim dostu Jozefino'nun kendisine âşık olduğunu bilmesine rağmen onun bu duygusundan istifade etmeyi asla düşünmez.

Romadaki mekân unsuru, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'ye otobiyografik açılım sağlayan başka bir yöndür. Buradaki söz konusu mekân Beyoğlu'dur. Çünkü Beyoğlu'nun, gayrimüslim nüfusuyla, eğlence mekânlarıyla Mithat Efendi'nin ilgisini daima çektiği bilinmektedir. Bu nedenle Beyoğlu'nun, yazarın otobiyografik kimliğinin mekânsal bir parçasını oluşturduğunu söylemek mümkündür. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de yazar, kahramanlarını sürekli Beyoğlu ve civarında dolaştırır. Felatun Bey'in babası, eşi ölünce evini Beyoğlu'na taşır. Rakım Efendi, Beyoğlu'ndaki bir Ermeni dostuna Türkçe dersi verir. Beyoğlu'na giden güzergâhta Canan'ı görür. Jozefino ile Beyoğlu'ndaki bir dostunun evinde tanışır. Kızlarına ders verdiği Ziklas ailesinin evi Beyoğlu'ndadır.

Felatun Bey ile Rakım Efendi'de hâkim/ilahi bakış açısının kullanılması, romanın otobiyografik yönüne açılım sağlayan bir başka unsurdur. İlahi bir güç gibi anlatı evreninin üzerinde bulunan anlatıcı, bu gücün kendisine sağladığı avantajdan yararlanarak bütün olanları ve olacak olanları bilme kudretine sahiptir. Tekin, her şeyin üstünde ve her şeye hâkim anlatıcının böyle bir güçle donatılmasını “Gerçek dünyaya ait olan yazara, yarattığı kurmaca (gerçeksiz) dünyada yer alan kahramanlarının duygu ve düşüncelerini sunma/anlatma yönünde geniş imkânlar sağladığını.” (Tekin, 2012, s. 58) söyler. İlahi bakış açısını *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de kullanan yazar, bu bakış açısının verdiği imkânlardan yararlanarak olayları ve kahramanları yönlendirme olanağına sahip olur. Yazar Ahmet Mithat, gerçekte kendi duygu ve düşünceleri doğrultusunda kahramanlarını yönlendirirken aynı zamanda kendi varlığını da romanın içine inşa ederek esere otobiyografik bir açılım sağlar. Ahmet Mithat'ın, ilahi bakış açısının kendisine sağladığı avantajdan yararlanarak Felatun Bey'in olumsuz, Rakım Efendi'nin olumlu yönlerini öne çıkarması, gerçekte onun olaylara ve kişilere bakış açısının birer yansımasıdır. Yazar, kendi duygu ve düşüncelerini ilahi bakış açısının özneliği içinde ortaya koyma fırsatı bulur.

Eserleriyle hayatı arasında bir bağ kuran Ahmet Mithat'ın, bu bağı doğrudan değil dolaylı bir yoldan verdiği görülür. Yazarın “yaşadığı devir, yetiştiği aile ortamı, ilişkide bulunduğu yakın çevresi, görev yapmak için gitmek zorunda kaldığı coğrafyalar eserlerinde hep bir arada yer alır.” (Dayanç, 2012, s. 92). Yazar, hayatındaki bu kesitleri kahramanları aracılığıyla ortaya koyar. Küçük yaşta babasını kaybeden, mektebi bitirdikten sonra hariciye kalemine giren ve gece gündüz çalışarak ailesinin geçimine katkıda bulunan Rakım Efendi ile küçük yaşta babasını kaybeden, ailesinin bakımını üstlenen ağabeyinin de ölümünden sonra bu geçim vazifesini üstlenen ve ailesi için çalışan Ahmet Mithat arasında güçlü bir bağın olduğu görülür. Dolayısıyla dar gelirli bir ailede dünyaya gelen yazar ile zorlu bir yaşam sürecinden geçen Rakım Efendi arasındaki ilişkinin tesadüfi olamayacağı aşikârdır. Rodos sürgününe kadar zor koşullarda yaşam süren Ahmet Mithat, çalışkanlığı ve azmi sayesinde müreffeh bir hayata kavuşurken onun bu çalışkanlığının ve azminin benzeri Rakım Efendi'de görülür. Tanpınar, Ahmet Mithat hakkında “kendi işi ve gücüyle rahatça uğraşma arzusunun onda ne kadar esaslı olduğunu, nasıl bir iş adamı uysallığı ile tecelli ettiğini” (Tanpınar, 2001, s. 458) söylerken bununla sanki Rakım Efendi'yi işaret etmiş gibidir. Ecnebi gazetelerini baştan aşağı inceleyerek diplomatlığa kadar yükselen Rakım Efendi, bunun yanı sıra gazetelere bendler yazar. Bu hizmetleri karşılığında matbaacılardan birer ikişer lira almaya başlayan Rakım Efendi, sonradan bu geliri artırır. O kadar ki kalemi dahi bırakma mecburiyetinde kalıp bu yazı işlerine devam eder. Birkaç sene bu yolda böyle

yürüyen Rakım Efendi, ayda yirmi otuz liraya kadar kazanmaya başlar. “*Fakat biçare çocuk, bu parayı kazanabilmek için yirmi dört saat gününden yalnız yedi saat kadarını uyku ve istirahat ve yemeye, içmeye sarf ederek on yedi saatini hemen mütemadiyen işlemek ile geçirirdi.*” (s. 30).

Yazarın roman kahramanına Rakım adını vermesi de onun bu çalışkanlığı ile ilgilidir. Nitekim Ahmet Mithat’ın romanlarındaki kahraman isimlerinin kahramanın kişiliği ile örtüştüğü görülür. Felatun Bey’in babası Mustafa Efendi, “Mustafa Merakî Efendi” adıyla tanınır. Yazarın ona bu adı vermesindeki sebep, Mustafa Efendi’nin her şeyi merak etmesine bağlanır. Dadısının adının “Fedayi” olması, onun bütün ömrünü çocuğu gibi gördüğü Rakım Efendi’ye adamasına bağlanabilir. Rakım adı ise rakamdan gelmekte olup hesap kitap işlerini ifade etmektedir. Hesaplı bir adam olan Rakım Efendi’nin adının bir diğer anlamı da yazmakla ilgilidir. Rakım Efendi “*aynı zamanda yazan adamdır. Bu hesap para üzerine kurulur.*” (Tanpınar, 2001, s. 458). Rakım Efendi’nin bu niteliği Ahmet Mithat’ın otobiyografik yönüne ışık tutar. Gerçekten de Ahmet Mithat’ın hayatı sürekli bir çalışma ile geçmiştir. Ailesinin geçimini sağlamak için girdiği memuriyetlerin yanında kendisinde bir tutku haline gelen yazma aşkı, ona özlemine duyduğu müreffeh yaşamı sağlamıştır. Bütün bu çalışmaların neticesinde “*maddi durumu düzelmiş ve refaha kavuşmuş*” (Akyüz, 1995, s. 70) bir Ahmet Mithat ortaya çıkmıştır. Öyle ki Beykoz’dan bir çiftlik ve yalı, ayrıca Sirmakeş suyunun bulunduğu Serdaroğlu çiftliğini almıştır. Maddi durumu düzelen Ahmet Mithat, bu arada devlet tarafından pek çok ödülün de sahibi olmuştur: Üçüncü Mecidi Nişanı, Gümüş İmtiyaz Madalyası, Bâlâ rütbesi, ikinci rütbeden Mecidi, İsveç hükümetinden nişan, Gümüş İftihar Madalyası, İkinci Osmanî Nişanı, Altın Liyakat Madalyası, Avusturya devletinden nişan (Tuncer, 1996). Bütün bu ödüller onun çalışkanlığını ve insanların nazarında kazandığı değeri göstermektedir. Yazarın hayatındaki bu başarılar ve kendisine gösterilen bu alaka, Rakım Efendi’nin şahsında yazarın kendisini düşündürmektedir.

Yanlış Batılılaşma konusunun işlendiği *Felatun Bey ile Rakım Efendi*’de yazar, “*son yüzyıl Osmanlı toplum hayatını gerçekçi bir gözle değerlendirme yoluna gider.*” (Gariper, 2012, s. 65). Romanının ana izleğini oluşturan bu Batılılaşmanın, romanda Doğu-Batı mukayesesi şeklinde ele alındığı daha önce söylenmişti. Felatun Bey ve Rakım Efendi üzerinden yapılan bu mukayese aynı zamanda romana otobiyografik bir açılım sağlar. Nitekim Ahmet Mithat, Batılılaşma konusundaki düşüncelerinin olumlu ve olumsuz yanlarını roman kahramanları aracılığıyla vermiştir. Buna göre yazar, romanında ilmiyle, tekniğiyle beğendiği Batı’nın karşısına geleneksel değerlere sahip, maneviyata önem veren bir Doğu çıkarır. Bu mukayese, alafranga ve alaturka yaşamlar üzerinden yapılırken bu yaşamları temsil eden kişiler de mukayeseye uygun biçimde tasvir edilir. Roman kahramanlarından Mustafa Merakî Efendi, Felatun Bey, Mihriban Hanım, Polini, Jozefino, Ziklas ailesi alafranga yaşamı; Rakım Efendi, dadısı Fedayi ve cariyesi Canan da alaturka yaşamı temsil ederler. Bunlardan Mustafa Merakî Efendi, Felatun Bey, Mihriban Hanım ve Polini Batı’nın olumsuz yönünü, Yozefino ve Ziklas ailesi de olumlu yönünü oluşturur. Örneğin Mustafa Merakî Efendi, alafrangalık merakından dolayı evini Üsküdar’dan Beyoğlu’na taşır, alafranga ahabplarına hizmet etmesi için evine Rum ve Ermeni hizmetçiler alır, çorbaya *soupe* der böylece alafrangalığın sadece şekli yönünde kalmış bir tipin temsilcisi olarak eleştirilir.

Ahmet Mithat, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*’de Doğu’nun özellikle ahlaken üstün yanlarını vermeye çalışır. Çünkü o, her ne kadar Batı’nın bilimsel ve teknolojik üstünlüğünü kabul etse de ahlak açısından onun çok kötü bir durumda olduğunu fark etmiş ve bunun Osmanlı insanı için olumsuz sonuçlar doğurabileceğine inanmıştır. Zaten romanında asıl anlatmak istediği de bu ahlak yoksunluğunun nelere mal olabileceğini göstermektir. Ahmet Mithat, yanlış Batılılaşmayı Felatun Bey üzerinden eleştirirken bunun tam karşısına Rakım Efendi’yi çıkararak kendi kafasında yarattığı ideal bir düşünceyi açıklamış olur. Yazar, Rakım Efendi sayesinde Batı’nın çalışkanlığını, aklını, modern tarzını Osmanlı’nın ahlaki değerleriyle birleştirerek bir senteze ulaşmaya çalışır ve sonunda, olması gerektiğini ileri sürdüğü “*modern Osmanlı*” modelini Rakım Efendi ile ortaya koyar. Ahmet Mithat’ın ideal insanını temsil eden bu modern Osmanlı hakkında “*O asla ‘modern insan’ı hayal etmemiştir. Osmanlılık değerlerini koruyarak modernleşen bireyi sunmak istemiştir bizlere.*” (Rosay, 2006, s. 101) diyen Rosay, yazarın Rakım Efendi ile sembolize ettiği bu modern Osmanlı’nın özelliklerini verdiği dikkat çeker. Rakım Efendi gerçekte, yazarın “ideal insan” düşüncesinden modern bir Osmanlı idealine evrilen bir kahramana işaret eder. Yani yazarın modern Osmanlısı Rakım Efendi’nin ta kendisidir. Ahmet Mithat’ın gerçek hayatta olmasını istediği bu modern Osmanlı “*çalışkan, meslek sahibi, okuyan ve kendini geliştiren, kendince kabul ettiği olumlu Batılı değerlere sahip bireylerdir.*” (Rosay, 2006, s. 102). Onun

Osmanlı Batılı değerlere sahip olurken milli varlığını, Müslüman kimliğini de muhafaza etmelidir. Osmanlı insanı ancak bu takdirde modern bir hüviyete sahip olabilecektir. İşte Ahmet Mithat'ın idealize ettiği bu tip Rakım Efendi'dir. Rakım Efendi tam da yazarın istediği niteliklere sahiptir: işiyle gücüyle yaşayan, kendi isteğiyle Arapça dilbilgisi, hadis, tefsir ve fıkıh bunlardan başka Fransızca, fizik, anatomi öğrenen, inanlara karşı daima saygılı ve nazik olan, kölesine dahi köleliğini hissettirmeyecek derecede müşfik davranan biridir. Yazarın kahramanına böyle özellikler vermesi, söz konusu romana otobiyografik bir açılım sağlamaktadır. Okuyucu, Rakım Efendi'nin şahsında yazarın duygu ve düşünce dünyasına gidebildiği gibi yazar da Rakım Efendi sayesinde kendi duygu ve düşüncelerini ortaya koyma fırsatı bulmuştur.

Ahmet Mithat'ın modern Osmanlı hakkındaki düşünceleri, Müslüman Osmanlı kadınları için de geçerlidir. Onun bu konudaki düşünceleri gerçekte ne ise romanında da aynen yer almıştır. Bu durum aynı zamanda romanın bir başka otobiyografik yönüne göndermede bulunur. Buna göre yazarın istediği Osmanlı kadını iyi bir eğitim almalı, yabancı bir lisan bilmeli, musiki, edebiyat gibi sanatlarla ilgilenmelidir. Romanda bu özelliklere Rakım Efendi'nin cariyesi Canan'ın sahip olduğu görülür. Rakım Efendi, Canan'a okuma yazma öğretir, Jozefino'dan piyano dersleri aldirtir, onun Fransızca öğrenmesini sağlar. Üstelik bütün bunları inanılmaz derecede bir çabuklukla kavrar. Yazar, burada Canan tipini modern Osmanlı kadını olarak çizerken bütünüyle Batılılaşmış bir kadın tiplemesini dışarda tutar. O, kadının modernleşmesini isterken kendi milli benliğini, geleneksel değerlerini muhafaza ederek bu yoldan geçmesi gerektiğine inanır. Çünkü ona göre fazlasıyla Batılılaşan kadın, kendi kimliğini unutarak yoldan çıkar. Yazar, bu düşüncesini ispatlamak için Felatun Bey'in alafranga özentisi kardeşi Mihriban Hanım'ı okuyucunun karşısına çıkarır ve onu şöyle tanıtır:

“Sair kızlar gibi Mihriban Hanım oya yapmasını bilmez. Zira alafrangada oya yoktur. Kese, çorap vesaire örmesini dahi bilmez. Çünkü onları modist (kadın terzi) kızlar örür. Nakışı dahi onlar işler. (...) Çamaşır yıkamak, ütölemek hizmetkârların ve yemek pişirmek dahi aşçının işidir. Hatta kendi başını taramak bile alafrangada olmayıp mahsusan perükâr karı gelir tarar.” (s.22).

Ahmet Mithat'ın romanda işlediği temalardan biri olan esaret ve hürriyet, yine yazarın otobiyografisine göndermede bulunacak izler taşır. Yazar, insan hayatına değer veren, hürriyeti onun vazgeçilmez kılan bir anlayışı romanında dile getirir. Ahmet Mithat'ın Batı medeniyetindeki esaret anlayışını benimsemediğini söyleyen Karabulut (2012), onun genellikle esirlere acıdığını ve onlara değer verdiğini, bunların bir kısmını da efendileriyle evlendirerek mutlu etmek istediğini belirtir. Yazarın bu konudaki düşüncesi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de Canan tipiyle ortaya konur. Bir esir olarak alınan Canan, yazarın iyi niyeti sayesinde mutlu bir sona kavuşturulur. Ahmet Mithat'ın gerçek hayattaki *“babacan, elinden geldiği kadar namuslu, nefesine ait hürriyetlerden hiç feda etmemek şartıyla evcimen”* (Tanpınar, 2001, s. 456) tavrı, Rakım Efendi'nin kişiliğinde tezahür ederek Canan'ın kurtuluşu olur. Rakım Efendi, her ne kadar hürriyetin paha biçilemez bir değere sahip olduğunu düşünse de ilk bakışta görüp beğendiği Canan'ı, elindeki tüm parasını vererek satın alır. İlk başlarda hasta olan Canan özel ilgi ve bakım sayesinde çabucak toparlanır. Esir olarak satın alınmış olmasına rağmen asla bir esir muamelesi görmez. Özellikle de Rakım Efendi'nin dadısı Fedayi onu kızı gibi bağrına basar, ona karşı derin bir muhabbet besler. Evin kızı gibi muamele gören Canan, hiçbir ilmi ve sanatsal faaliyetten mahrum kalmaz: piyano çalar, Fransızca konuşur, okur, yazar. Hatta Rakım Efendi bir gün, kızlarına özel ders verdiği Ziklas ailesini evine davet ettiğinde Canan'ı bu aileye “esirim” diye tanıttınca bir hayli şaşkınlıkla karşılanır. Çünkü onlar, esir denen şeyin Amerika'daki gibi hayvanlar misali ayaklarından bağlandığını düşünmektedirler. Canan ise edebi, terbiyesi ve güzelliğine ilaveten hatasız bir Fransızca ile misafirlerin halini hatırlı sormakta, pahalı mücevherler takmakta, piyano çalmaktadır. Ziklas ailesinin kızlarından Can, Canan'ın bu halini görünce *“Mahpus gibi evin içinde kapalı oturmasam, Türk hanımı olmaya razı olurdum.”* (s. 143) der. Can'ın bu sözlerine karşı yazar, Rakım Efendi'ye şunları söyletecektir: *“İşte Canan gibi bir esir bile evin içinde mahpus olmuyor, her istediği yere gezmeye gidiyor.”* (s. 143). Bütün bu konuşmalardan sonra yazar, esaret konusuna son noktayı koyar. Ziklasların kızı Margrit, Canan'ın bu yaşayış tarzını görünce *“Böyle bir esir olmayı benim dahi canım isterdi.”* (s.146) der. Böylece yazar, Osmanlı toplumundaki mevcut esaret anlayışını Batılı insanların nazarıyla ele alırken aynı zamanda kendi düşüncesini de belirtmiş olur.

3. SONUÇ

Yapılan bu çalışmada Ahmet Mithat'ın *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanı, otobiyografik açıdan ele alınmış ve romanın otobiyografik açımlarının neler olabileceği üzerinde durulmuştur. *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanı, Türk edebiyatında örnekleri ilk kez görülmeye başlanan ve dolayısıyla henüz çıraklık devresinde olan bir dönemde yazılmıştır. Bu nedenle söz konusu romanda, teknik ve felsefi açıdan birtakım eksiklikler olduğu gibi otobiyografinin ana izleği olan insanın benliğine, kendiliğine dair yetkinlikle bir konuşmanın olmadığı da görülür. Böylesi bir yetkinliğin olmadığı *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de yazar, malzemesini toplumdaki ve yaşadığı hayattan almıştır. Bu yüzden gözlerini öncelikle etrafına çevirmiş, orada olup bitenleri kendi bakış açısına uygun biçimde vermiştir.

Felatun Bey ile Rakım Efendi'yi otobiyografik bir zeminde düşünmemizi sağlayan, romanın hem yazarın kendi hayatından izler taşıması hem de medeniyet değiştiren bir devrin yazar üzerindeki etkilerini ortaya koymasındır. Buradaki "otobiyografik" kavramını, kişinin kendi hayatını yazarken kendi kendisini sorgulaması anlamından farklı kullandığımızı belirtelim. Söz konusu çalışmada otobiyografik olarak ele alınan durum, yazarın kendi kafasında tanımladığı, olmasını istediği ve olması gerektiğini düşündüğü bir hâlin incelenmesidir. Ahmet Mithat, içinde yaşadığı devrin aksayan yönlerini kendi zaviyesinden değerlendirirken içinden geçenleri de kahramanlarına yansıtmış, onlar aracılığıyla kendini ortaya koymuştur. Bu nedenle *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, yazar ile kahramanını aynı koşullar ve benzer hisler paydasında buluşturduğu için, yazarın kendisiyle birlikte bir devrin tanıklığını ve bu tanıklığın ondaki tezahürlerini yansıttığı için otobiyografik açımlar sergileyen bir roman olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- AHMET MİTHAT EFENDİ (2018). *Felatun Bey ile Rakım Efendi*. Konya: Palet Yayınları.
- AKYÜZ, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- DAYANÇ, M. (2012). Bir Yenileşme Dönemi Aydını Olarak Ahmet Mithat Efendi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 47(47), 81-96.
- GARİPER, C. (2012). Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri. Ramazan Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı/1839-2000* içinde (s.43-84). Ankara: Grafiker Yayınları.
- KARABULUT, M. (2012). Tanzimat Dönemi Romanlarında Hürriyet ve Esaret İzlekleri. *Türk Dili*, (724), 321-334.
- NACİ, F. (1990). *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- NARLI, M. (2009). Otobiyografi ve Roman/Otobiyografik Roman. *Turkish Studies*, 4(I), 901-909.
- OKAY, O. (1989). Ahmed Midhad Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c.2. ss. 100-103). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- OKAY, O. (1995). Felatun Bey ile Rakım Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c.12. ss. 302-303). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi
- ROSAY, C. P. (2006). *Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Batılılaşma*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- TANPINAR, A. H. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2001). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TEKİN, M. (2012). *Roman Sanatı/Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TUNCER, H. (1996). *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı I/Tanzimat Edebiyatı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- YEŞİLYURT, Ş. (2003). *1923-1945 Dönemi Türk Romanında Sosyal Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- YILMAZ, D. (1990). *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.